

Instrumentmakare P.A. Carlson Carlscrona

Harald Anderson

”Undertecknade, som under de sednare åren varit i tillfälle att taga en noga kännedom af de uti Carlscrona, af Instrumentmakaren P. A. Carlsson förfärdigade blåsinstrumenter af Messing, nemligen, Waldthorn, Trumpeter, Basuner och Kenthorn, kunna med fullkomlig öfvertygelse intyga, att nämnde Instrumenter, i afseende på harmonisk renhet, lätthet vid anblåsningen och yttre prydlighet, icke allenast öfverträffa allt hvad i Sverige förut i denna väg blifvit produceradt, utan ock kunna jämföras med de bästa utländske Instrumenter af detta slag.”

Ovanstående citat ingår i ett yttrande lämnat den 24 jan.1821 till styrelsen för Kongl. Svenska Musikaliska Akademien av en sakkunnig kommitté bestående av akademiledamöter. I gruppen ingick bl.a. Bernhard Crusell (1775 – 1838) tonsättare, dirigent och klarinettvirtuos samt Johan Friedrich Hirschfeld (f. 1775) tyskfödd

valthornist verksam vid hovkapellet under flera decen- *Tillverkarens namn ingraverat på innier i början av 1800-talet. ventionshornets klockstykke, som finns återgivet på sidan 30.*

Med hjälp av utdrag ur arkiv, protokoll och andra förteckningar samt med hänvisningar till museala musikinstrumentssamlingar skall vi i det följande försöka skapa oss en bild av denne skicklige hantverkare, som länge varit nästan bortglömd och för många musikintresserade i hans hemstad är helt okänd.

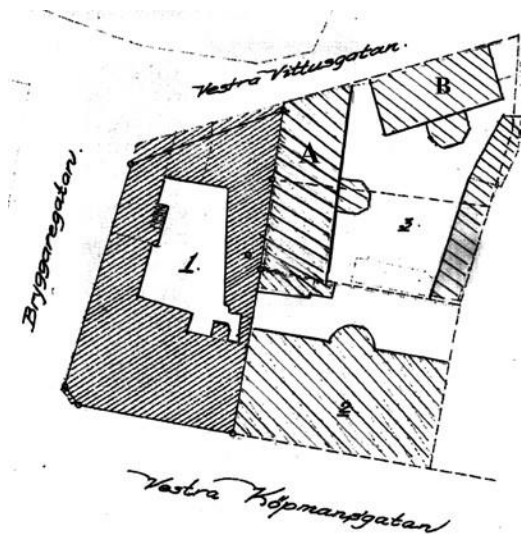
Låt oss börja med några personliga data. Petter Andreas Carlson föddes kl. ½ 7 på morgonen den 21 sept. 1779. Föräldrar var murarmästare Petter Carlsson och Maria Elisabeth Tisch (1744 – 1815). Som ett arv efter sin tyskättade morfar magister Christian Gottlieb Tisch, (vilken med sin familj också bodde i Karlskrona) kom Petter Andreas livet igenom att tillhöra Karlskrona Tyska församling. Den ödeläggande stadsbranden i Karlskrona år 1790 tillsammans med flera efterföljande svåra år i staden har för all framtid starkt begränsat tillgången på äldre arkivmaterial. Det innebär bl.a. att vi endast har fragmentarisk kunskap om familjerna Carlssons och Tisches släkthistoria under 1700-talet. Så saknar vi t.ex. fortfarande födelsedatum för murarmästare Petter Carlsson och vet endast att han avled före år 1805.

I Karlskrona stads mantalslängd för år 1805 står Petter Andreas Carlsson antecknad som boende på tomt nr 67 i kvarter nr 2, även kallat kvarteret Dahlberg. Det gamla kvartersbegreppet i Karlskrona, tillämpat från början av 1700-talet fram till 1940-talet innebar en indelning av staden i 20 namngivna områden, alla med

beteckningen kvarter. Varje sådant äldre, större kvarter omfattade ett flertal gatuomgivna kvarter av den typ för P. A. Carlsson var under hela sin verksamhet vilka vi i dag använder begreppet mantalskriven på tomt nr 67 i kvarteret Dahlberg.

Tomt nr 67 utgjorde västra hörntomten i den bebyggelse, som omgavs av gatorna Västra Wittusgatan, Bryggaregatan och Västra Köpmangatan. Infarten till gårdsplan och bostadshus låg på V. Wittusgatan 17. Med nutida begrepp ligger tomten i kvarteret Reval och svarar ungefär mot V. Wittusgatan 15. I några förteckningar, som utan källhänvisningar ingår i böcker tryckta på 1900-talet, talas det om att P.A. Carlsson även ägde fastigheter inom andra kvarter i Karlskrona. Vad gäller adressen på V. Wittusgatan finns det i mantalslängder Tomterna nr 67 och 68 i kvarteret Dahlberg.

A: Bostadshuset på tomt nr 67. och

kyrkoarkivalier från första

Nr 1: Gård omgiven av de byggnader, som sannolikt hälften av 1800-talet ett stort innehöll P. A. Carlssons verkstaadslokaler. antal uppgifter, som visar att ett flertal personer tillhörande P. A. Carlsons familj och släkt bodde på 2:67 (tomt nr 67 i kvarteret Dahlberg). Det tycks för den skull vara högst sannolikt att det var här, som vår huvudperson hade sin bostad och även

sin instrumentmakarverkstad. Foton tagna vid förra sekelskiftet visar nämligen verkstadsliknande lokaler i den del av tomten, som vetter mot Bryggaregatan.

Elin Persdotter (1787 – 1869) hade tjänst som piga hos murarmästaränkan Maria Elisabeth Carlsson, Petter Andreas mor under åren 1811 – 1815. Sedan modern

avlidit bodde Elin kvar i huset fram till c:a 1820. Petter

Andreas trolovade sig med Elin någon gång under den tid hon bodde på V.

Wittusgatan 17. Deras förhållande kom dock aldrig att leda fram till ett äktenskap.

Tillsammans fick de tre barn, Carl Johan f. 1814, Petter Andreas f. 1817 samt Johanna Petro-

nella f. 1824. Elin

som var född i

Björkelycke, Kristianopels

församling flyttade

1823 tillbaka österut i

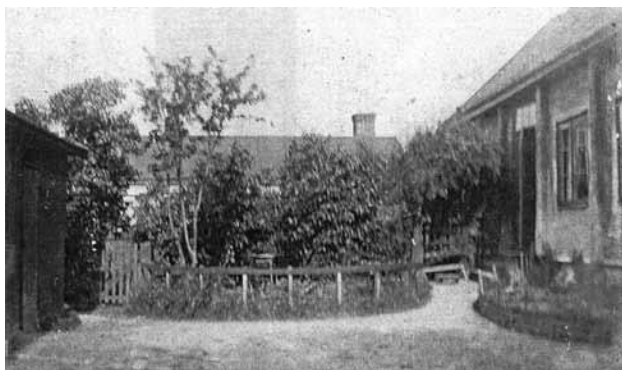
Bleking, först till

Femmeryd och 1826

till Gretlinge i

närheten av

Fågelmara. I byn Gretlinge ägde P. A. Carlson under åren 1828 – 1840 den gård där hans trolovade och deras gemensamma barn bodde. Gården övertogs 1840 av Elin och efter P.A.Carlsons

Övre bilden: Tomt nr 67. Huset till höger var sannolikt P. A.

död av dottern Johanna Carlsons bostad.

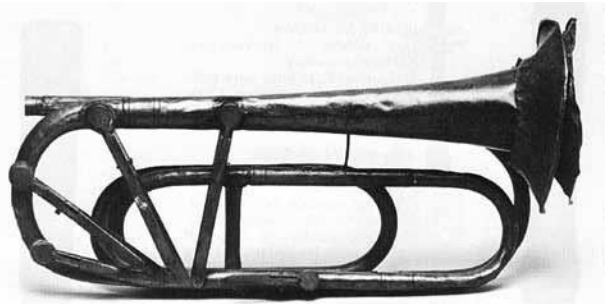
och hennes man.

Nedre bilden: V. Wittusgatans övre del vid mitten av

1900-talet. Själv bodde P. A. Öppningen i den mörka byggnaden leder in till lokaler, som i äldre tid troligen var P. A. Carlsons verkstad.

Carlson kvar på V. Wittusgatan fram till sin död i "nerffeber" / tyfus vid 63 års ålder, den 5 febr. 1843. Hans jordfästning skedde med all sannolikhet på kyrkogården intill Tyska kyrkan / Trefaldighetskyrkan. Gravställesboken lämnar nämligen inte någon uppgift om avvikande gravplats. I den husförhörslängd, som var i bruk under P. A. Carlsons sista levnadsår finns även antecknat att han varit medlem av kyrkorådet i sin församling.

De främsta källorna till kunskap om P. A. Carlsons verksamhet som instrumentmakare utgörs dels av anteckningar med bilagor i handlingar från Carlskrona Hall- & Manufakturrätt, dels av uppgifter i protokoll från Kongl. Musikaliska Akademien samt slutligen rent konkret av de musikinstrument, som finns bevarade på ett antal museer i landet.

I den tidigare omnämnda mantalslängden för 1805 har P. A. Carlson beteckningen gesäll, dock utan angi- *Klafftrumpet. En säreget utformad trumpet med 5 klaffar.* ven yrkestillhörighet, *Foto: Christer Åhlin, Västergötlands museum* medan han året efter i husförhörslängden tituleras instrumentmakare. Ibland förekommer hos nutida skribenter utan källhänvisning uppgiften att P. A. Carlson skulle ha varit svarvare innan han började tillverka blåsinstrument. Verifiering av denna uppgift har det inte lyckats mig att finna. Självskrivet P. A. Carlson 1821 i ett brev till Musikaliska Akademien angående sin yrkesmässiga bakgrund att "... jag med eget naturligt anlag och till hjälp endast af ett outtröttligt bemödande utan Läromästare och uppfödd till annat yrke, själf förskaffat mig... insigt i konsten att tillverka dylika Instrumenter..." --- Tilläggs kan att både hans far och en morbror var murarmästare.

Privilegium för att få rätt att bedriva viss typ av yrkesverksamhet beviljades vid den aktuella tiden av Kommerskollegium. Det avgörande vid privilegieringen var framställningssättet och inte produktionens art. Man erhöll privilegium på konstsvärning för framställning av t.ex. knappar, träblåsinstrument samt andra svarvade artiklar och på mässingslageri för tillverkning av t.ex. kastruller, mässingsljusstakar och bleckblåsinstrument.

År 1814 ansökte mässingslagaren Petter Boman i Stockholm om "privilegium exclusivum", alltså ensamrätt, på 15 år för tillverkning av valthorn och basuner. När ärendet i vanlig ordning behandlades av Stockholms mässingslagarämbete erkände man visserligen kvaliteten på Bomans instrument "men at Mäster Boman will berömma sig af, at ej sådane Walthorn äro af Svensk Hand förut tilwärdade och ännu kunna tilwärdas enär så påfordras, däruti röjer han sin okunnighet; Ty uti Linköping war en af våra Mästare wid Namn Thåström, som förfärdigade alla sorters Blåsinstrumenter, och är ännu i Carlsrona en däri skicklig af våra Ledamöter wid namn Carlson. Embetet anhåller för öfrigt at hos hwilken af dess Ledamöter sådane instrumenter beställas eller fordras, de alla måtte obehindrade få tilverka dem". I detta citat betecknas alltså P. A. Carlson som mässingslagare, inte som mästare men väl som ledamot, vilket kan ha varit en omskrivning för den lägre rangen gesäll.

En inhemsk tillverkning av blåsinstrument med tillfredsställande kvalitet även för orkesterbruk tycks enligt tillgängliga källor ha startat först i början av 1800-talet eller möjligen vid sekelskiftet 1700 - 1800. 1830 nämns i protokoll från Musikaliska Akademien två i Stockholm tidigare verksamma blåsinstrumenttillverkare, Johan Hägerström och Petter Boman. Av dessa ansågs Hägerström, som var verksam från 1818, ha haft störst yrkesskicklighet.

I Carlskrona Hall- & Manufakturätts redogörelse daterad 7 mars 1820 rörande verksamheten 1819

Uppgift till Hall- & Manufaktur
Ämbeten förtecknas för år 1838

Undertecknad, Mästare
Petter Boman, i Thåström,
färdigande arbeten under året
Vid Årskan Wälthorn a 50 A/100/4 — 500
Tre Trumpeter med byglor a 29 — 77
Svenska Årskan Trumpeter a 6/10/10/4 — 93-16
En Cornet horn — 72
Fyra Basuner a 30 A/10/4 — 120
Fyra Basuner Färdigare a 10 A/10/4 — 70
Tre 1/2 quart Basuner a 99 A/100/4 — 100
Fyra Tenor Örtor a 28 — 96
En alt. d. 28 — 16
En 1/2 quart Trumpeter a 50 — 50

Samman Wärd i Hall- & Manufaktur 1131-1136

Carlskrona d 13 Januari 1839.

P. A. Carlson.

P. A. Carlsons egenhändiga förteckning över sin pro-

finns följande anteckning: *duktion för år 1838, inlämnad till*

Karlskrona Hall- och ”Uti *Blåsinstrumentmakare Manufakturrätten i januari*
1839. Hanteringen, hvarpå P. A.

Carlson Mästerskap vunnit, har denna Manufactorist under loppet av förflutna året förfärdigat diverse Sorters Blåsinstrument till uppgifvet värde 600 Rd Banco. Arbetare på denna Wärckstad hafva varit Mästaren sjelf 1; Gesell 1.” Samma år, 1819 registrerade Kommerskollegium tillverkningen som fabrik.

Hall- & Manufakturrätterna var en myndighet som fungerade enligt den s.k. Hallordningen. Dess arbete bestod i rättsskipning, produktkontroll och beskattning. Alla varor som tillverkades på fabriker och av hantverkare skulle kontrolleras, godkännas och om det var fysiskt möjligt förses med s.k. hallstämplig innan försäljning var tillåten. För P. A. Carlson finns följande uppgifter om årliga produktionsvärden bevarade.

1819: 600 Rd. Banco	1825: 800 Rd. Banco	1820:
600 Rd. Banco	1826: 1.000 Rd. Banco	
1821: 300 Rd. Banco	1827: 1,200 Rd. Banco	
1822: 600 Rd. Banco	1832: 1.831 Rd. Banco	
1823: 800 Rd. Banco	1838: 1.131 Rd. Banco	

1824: 800 Rd. Banco
1840: 988 Rd. Banco

För 1832, 1838 och 1840 har vi kvar de förteckningar P. A. Carlson själv lämnade in till hallrätten med besked om produktionsresultatet under respektive år. Listan som visar

tillverkningen under 1832 upptar följande instrument: 50 signaltrumpeter. 10 inventions- Kongl. Musikaliska Akademien införde i Post- och Inrikes trumpeter, 12 valthorn, 7 Tidningar den 9 mars 1821 en utförlig artikel med lovord klaffhorn, 11 basuner och över P. A. Carlsons tillverkning och yrkesskicklighet.

14 jägarhorn.

Redan 1820 hade omfattningen och kvaliteten av vår instrumentmakares arbete blivit så känd även i Stockholm att några av hans instrument efter uppvisande och provspelning blev föremål för bedömning av en grupp ledamöter inom Musikaliska

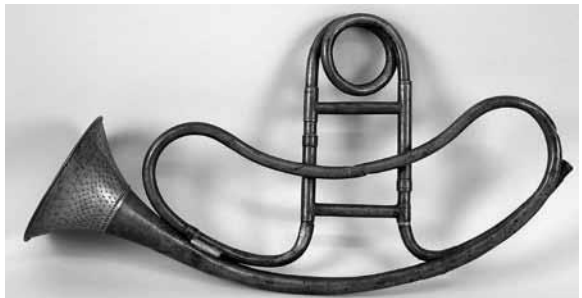

Akademien. I protokoll skrivet efter ett kommittésammanträde den 16 dec. 1820 lämnar akademiens sekreterare Pehr Frigel en utförlig redogörelse för den diskussion som förts inför det yttrande kommittén i januari 1821 lämnade till akademiens styrelse.

Vid sammanträde den 24 jan. 1821 beslutade akademien att genom en artikel i Post- och Inrikes Tidningar (införd den 9 mars 1821) ”offentligen förklara meranämnde Konstnär sin tillfredsställelse över dess lyckliga och berömvärda bemödande, att här upphjelpa och fullkomna en tillverkning af så mycken vigt för Tonkonstens utöfning, och som i sin framgång bör leda till nationel vinst.”

Tillfredsställelsen hos Kongl Musikaliska Akademien över P. A. Carlsons tillverkning resulterade dessutom i att han den 28 dec. 1822 hedrades med att bli invald som medlem i akademien. P. A. Carlsons tack för utmärkelsen finns glädjande nog också bevarat i ett, enligt tidens sed, mycket underdånigt brev, daterat den 12 jan 1823 och ställt till akademins preses ”högvälborne herr Grefve, Statsråd, General, Riddare och Commendeuren af Kongl. Majjsts Orden, samt Riddaren af Konung Carl den XIII:s och Kongl Svärds Orden” Anders Fredrik Skjöldebrand samt till övriga ledamöter.

I februari 1830 diskuterade Musikaliska Akademien en ansökan från instrumentmakaren Louis Ferdinand Violet från Berlin om att få tillstånd att starta tillverkning i Stockholm. Visserligen tillstod akademien att det rådde brist på instrumenttillverkare i Stockholm, speciellt sedan två i staden tidigare verksamma instrumentmakare ”nu mera voro med döden afgångne”, men med hänvisning till ”den för utmärkt skicklighet derutinnan väl kände Instrumentmakaren Pehr Carlson i Carlsrona” avslogs Violets ansökan. Dessutom ansåg sig ledamöterna känna till att

P. A. Carlsson ”vore fullt sinnad, att innan kortt ifrån Carlsrona hitflytta och här upprätta sin verkstad”. Så skedde dock aldrig.

Beträffande spridningen inom landet av Carlsons instrument och rörande deras kvalitet skrev akademins sekreterare Pehr Frigel att

Carlson ”i flera år försett

Stopp trumpet utan byglar eller klaffar. Instrumentet har en

ej allenast Regementerne

böjd form för att underlätta spelning med s.k. stopptechnik.

utan ock Konungens Ka-

Under ses detaljbild av trumpetens förgyllda och vackert pell

med alla slags brukliga *graverade klockstycke med tillverkningsår och instrumentmetall*

Instrumenter enligt *makarens namnteckning. Foto: Karin Vierth.*

säkra kännares omdöme, af yttersta godhet och sådane att de med de bästa utrikes förfärdigade kunna jemnföras”.

I Carlskrona Hall- & Manufacturrätts årsberättelse för 1839 finns följande anteckning: ”P. A. Carlsons stora och nästan allmänt kända skicklighet i sitt yrke förtjenar uppmärksamhet från högre ort, så mycket hellre, som denne rättskaffens man icke sjelf söker väcka uppseende med sitt konstnärssinne, vilket han först i äldre åren genom flit och arbetsamhet utbildat och därefter i flere år förfärdigat åt de fleste Regement Blåsinstrumenter af den fullständigaste och renaste art samt besparat deras köpande utrikes.” --- Den som här fört pennan tycks inte ha känt till hur länge P. A. Carlson i realiteten varit verksam. Kanske är det något slags utmärkelse eller förtjänstmedalj, som hallrätten genom yttrandet vill efterlysa för sin instrumentmakares räkning. Med den återhållsamma läggning som P. A. Carlson tycks ha haft vet vi inte i vilken utsträckning han själv berättat om sitt mångåriga medlemskap i Musikaliska Akademien. Både i detta yttrande från hallrätten och ge-

På Smålands Museum i Växjö förvaras en vackert svarvad träflöjt. Den isärtagna flöjtens olika delar kan placeras i ett specialtillverkat skinnfodral. Foto: Jörgen Ludvigsson.

nom formuleringar i protokoll från Musikaliska Akademiens står det klart att myndigheter och institutioner vid denna tid även vägrade in näringspolitiska och nationalekonomiska aspekter i sina bedömningar.

P. A. Carlsons produktion från starten i början av seklet fram till hans död 1843 bestod i huvudsak av mässingsinstrument. I förteckningarna för åren 1832, 1838 och 1840 ingår följande instrumenttyper: Valthorn (= naturhorn och inventionshorn), trumpeter (= av natur- och inventionsstyp), ventiltrumpet, cornethorn, kenthorn, jägarhorn, klaffhorn, qvart- tenor- och alt-basuner samt posthorn. Uppgiften från 1840 om en tillverkad ventiltrumpet visar att P. A. Carlson under senare delen av sin verksamhet även tillägnade sig konsten att förfärdiga instrument med ventiler, en vid denna tid tämligen ny uppfinning. Till det omfattande sortimentet skall även läggas flöjter. Sex sådana i trä med P. A. Carlsons märkning finns bevarade på museer i respektive Helsingborg, Växjö och Stockholm. Under de år för vilka vi saknar produktionsresultat kan naturligtvis ytterligare andra instrumenttyper ha förekommit.

Enligt ett flertal årsuppgifter från hallrätten hade P. A. Carlson till sin hjälp i verkstaden bara en enda gesäll samt därtill periodvis en lärling eller en arbetskarl. Tillverkarens märkning av instrumenten bestod av namnet "P A Carlson", ibland med tillägget "Carlskrona" eller "Ckrona". Någon gång är även tillverkningsåret utsatt. På mässingsinstrumenten placerades gravuren på utsidan av klockstycket.

Som P. A. Carlsons kollega och senare efterföljare som svensk blåsinstrumenttillverkare kan i första hand räknas Jacob Wahl (1801 – 1887) i Landskrona. Dennes omfattande verksamhet finns väl dokumenterad bl.a. genom en rekonstruktion i miniatyr på Landskrona museum av Wahls verkstad. Om Carlson och Wahl någonsin hade kontakt med varandra vet vi inte. Troligt är dock att den gesäll C. F. Stjernström, som 1841 lämnade en anställning hos P. A. Carlson för att flytta till Landskrona gjorde detta för en ny anställning hos Jacob Wahl. Efter dennes död drevs tillverkningen i Landskrona vidare under några decennier av hans yngre medarbetare.

Två tidigare gesäller vid Landskronafabriken, O. Ahlberg (c:a 1825 – 1852) och L. Ohlsson (1825 – 1893) grundade 1850 en musikinstrumentfabrik, huvudsakligen för tillverkning av bleckblåsinstrument, i Stockholm under namnet Ahlberg & Ohlsson. Denna firma kom att leva kvar ända fram till 1958.

Slutligen följer här nedan en sammanställning över de P. A. Carlson- *Detta påkostade inventionshorn är ännu i fullt spelbart skick. Den undre bilden visar inveninstrument, som hittills gått att finna, tionshornet med sina 5 byglar placerade i den*

främst bevarade på ett antal museer i *bevarade originallådan. Privat ägo landet. Insamlade uppgifter har genom musikforskaren Eric Wahlsteen till viss del hämtats från den s.k. Riksinventeringens lappkatalog vid Musikmuseet i Stockholm. Dessutom har direkta förfrågningar ställts till c:a 45 museer i landet.*

Blåsinstrument tillverkade av instrumentmakare P. A. Carlson, Carlskrona.

Förteckningen är systematiserad i följande ordning i förekommande fall: **Museum: Instrument Inv. nr Märkning Tillbehör;**

Blekinge Museum: Trumpet 768 P A Carlson 1809 *F-märkt bygel.*

Göteborgs Stadsmuseum: Inventionshorn *GM 3852.*

Helsingborgs Museum: Tvärflöjt.

Kulturhistoriska Museet i Lund: Valthorn *KM 4421 P A Carlson Munstycke & 5 byglar.*

Musikmuseet Stockholm: Flöjt, piccolo *N 77219; Tvärflöjt M 21; Tvärflöjt M 435; Tvärflöjt M 1573; Tvärflöjt M 2279; Basun M 482; Inventionshorn M 1556 5 byglar: Diss,C,B,E,D; Inventionshorn M 64; Kenthorn M 479; Kenthorn N 30283; Naturhorn M 1464; Flygelhorn M 1465.*

Nydahls Samling Stockholm: Trumpet P A Carlson; Naturhorn *IBB 010 Petter A Carlson Carlskrona 7 byglar: C,D,Diss,E,F,A,B.*

Smålands Museum Växjö: Tvärflöjt.

Västergötlands Museum, Skara: Klafftrumpet P A Carlson *C:krona med 5 klaffar; Kenthorn P A Carlson Ckron Stenberg med 6 klaffar; Inventionshorn P A Carlson Ckrona med F-bygel; Inventionshorn P A Carlson i Karlskrona med F-bygel; Inventionshorn P A Carlson Ckrona Skara med Diss-bygel; Horn P A Carlson Ckrona Skara med 6 klaffar.*

Östergötlands Länsmuseum Linköping: Inventionshorn *A 7784. Privat*

ägo: Inventionshorn P A Carlson *5 byglar.*

Litteratur och källhänvisningar:

Blekinge Museum: A. Liljas arkiv --- Svahns tomtregister --- Museets fotoarkiv

Bromé Janerik: Karlskrona stads historia, del 2, 1790 – 1862

Helenius-Öberg Eva: Svenskt instrumentmakeri 1720 – 1800. (Delresultat av ett pågående avhandlingsarbete med titeln Svenskt instrumentmakeri 1720 – 1820.)

Inventering av blåsinstrument tillverkade av P. A. Carlson: Kontakt med c:a 45 museer i Sverige samt två museer i Danmark.

Karlskrona Hall- och Manufakturrätt: Protokoll och förteckningar.

Karlskrona stads mantalslängder

Kongl. Musikaliska Akademien: Uppgifter från protokoll

Kyrkoarkivalier: Tyska församlingen i Karlskrona samt Jämjö och Kristianopels församling

Lantmäteriet i Karlskrona : Stads- och tomtkartor

Nilsson Harald: Kulturens årsbok 1942: Instrumentmakare I.W.Wahl och hans verkstad.

Nordisk Familjebok; "Uggleupplagan": instrument- och personuppgifter

Sohlmans musiklexikon: uppgifter om blåsinstrument

Wahlsteen Eric: Movitz 2005/ 21 & 22: Lunds akademiska kapell. Studium av instrument samt särstudium av P A Carlssons (1779 – 1843) valthornsproduktion.